

Szinyei Merse Pál: A pacsirta, 1882, olaj, vászon
(Magyar Nemzeti Galéria, Budapest)

Hlavaty Kitti

A színek mesterei

Néhány hónappal ezelőtt a Magyar Nemzeti Galéria egyik kiállításán Szinyei Merse Pál képeit nézegettem, melyek mellett alkotásai helyszínei is szerepeltek. „Jernye (Jarovnice, Szlovákia)” – olvastam. Szinyei, a magyar festészet egyik legnagyobb ikonja, a mai Szlovákia területén született, és élete legnagyobb részében itt, jernyei birtokán alkotott. A képeket ettől még nem láttam szebbnek, de az a minden ízében jóleső érzés töltött el, amit akkor érzek, ha híres magyarok otthonomhoz kötődő kapcsolatáról olvasok vagy hallok.

A most induló cikksorozat célja nem több, mint megosztani és továbbadni ezt a jóleső érzést. Ehhez pedig összegyűjtünk és felidézünk néhány magyar művészt, akik valamilyen módon Szlovákiához is kötődnek, és ennek a kötődésnek sem a magyar, sem pedig a szlovák művészettörténet nem szentel különösebb figyelmet. Leltározási szándékunk nincs; azt, hogy kit és milyen összefüggésben említünk, csakis a szerzői szabadság határozza meg. Ezért ebből az írásból sok művész biztosan kimarad, akik szlovákiai kötődését, ha másképp nem, legalább a neveiket viselő iskolák miatt számon tartjuk.

A választottak zöme a 19. század közepe táján született, ami – úgy gondolom – nem véletlen. Ez az a korszak, amikor már értéknek számított nemzetinek, magyarnak lenni, de Felvidék területileg még a Monarchia, majd a történelmi Magyarország része volt. A korszak, amikor az elszlovákosodás esélye a kíméletlen magyar politikai törekvések miatt viszonylag kicsi volt, azonban már rengeteg lehetőség nyílt a világ megismerésére a vasúthálózat robbanásszerű terjedésének köszönhetően. Ők nem utolsó sorban egy olyan korszak alakjai, amikor Felvidék a bányászat, a kohászat, tehát az ipar szempontjából a hőskorát élte – az országot ezen része Budapest mellett

a Monarchia egyik legiparosodottabb területe volt.

A mostani válogatás két festőt mutat be, honfitársakat és kortársakat, bár erre képeik alapján, eltérő hangnemük miatt nem nagyon következtetnénk előre. Nem is voltak barátok, viszont több közös van bennük: merően új színfelfogásuk, amit az akkori barna tónusú magyar festészet követői cinikusan bíráltak, és nem utolsósorban örült rajongásuk otthonuk, a természet és a fény iránt.

Szinyei Merse Pál

„A jernyei dombos vidék, hüis patakjaival, enyhe lankásaival, s a szép, megmivelt buzatáblákkal, melyeket oly elevenné tesz a sárga boglárka és a pirosuló pipacs (...), ez a vidék – energikus színeivel – kora fiatalsága óta megeste színlátását, feledhetetlen benyomásokkal gazdagítva őt.”¹

Az első helyszín Szinyeújfalu (Chminianska Nová Ves, Eperjesi kerület); ebben a ma már főként romák lakta kelet-szlovákiai faluban született Szinyei Merse Pál, a magyar impresszionizmus legnagyobb alakja. Régi nemesi családból származott, Szinyeújfalu és későbbi otthonuk, Jernye is a 19. században a Szinyei Merse család birtoka volt. Édesapja Sáros vármegye főispánja, édesanyja vagyonos család sarja, maga is nagy művészetpártoló (nem mellesleg a helyi nőegylet alapítója).

Ötéves volt, amikor szüleivel átköltöztek Jernyére (Jarovnice, Eperjesi kerület), a csodaszép természeti környezetben fekvő családi kúriába, amit – jó hír – a Szlovák Műemlékvédelmi Hivatal nemrég, 2013 májusában védetté nyilvánított. A kúria egykori pompáját már rég elveszítette, és míg száz évvel ezelőtt Szinyei művészetkedvelő barátai jártak ide, az utóbbi években erre a helyre leginkább a sört kedvelő barátok zárandokolnak. Az épületben sokáig kocsmá működött. Szinyei többször elhagyta a falut,

majd visszatért oda, de élete utolsó jó 20 évét ott élte le. Sírja a jernyei temetőben található.

A roppant felvilágosult Szinyei-szülők művészet iránti érzékenységüket és a műveltséget a lehető legtermészetesebb könnyedséggel adták át gyerekeiknek, ezért nem meglepő fiuk festészet iránti elhivatottsága, mely hivatásszerű művelésének – a család anyagi háttérének köszönhetően – semmi akadályja nem volt. A fiatal Szinyei a historikus festészet mekkájában, Münchenben, az Akadémián szeretett volna festészetet tanulni, és mindenáron a nagy mesterhez, Karl von Piloty-hoz bekerülni. Az, hogy tervét csak több év után sikerült megvalósítani, nem a tehetségéről vagy annak a hiányáról árulkodik. Már akkor nyilvánvalóvá vált, hogy a nagy romantikus történelmi festészet nem az ő zsánere. Gabriel Max barátja javaslatára hétköznapi jelentekek festésével próbálkozott, amiben már a saját festői hangja szólal meg. Az igazi felismerést Gustave Courbet naturalista festőguruval történt találkozás hozta, ami végleg eltávolította a négy fal közé szorított akadémikus festészettől, és a jóval izesebb és mozgalmasabb naturalizmus felé sodorta.

Egészen fiatal volt, amikor festményeihez már a színekben, illatokban gazdag természetből merített, és nem holmi kulisszákból kreált elsötétülő háttérrel használt. Az emberek hétköznapi szituációkban érdekelték, mozgásban, a szabad levegőn, ezt a pillanatot és hangulatot próbálta műveiben elcsípni, és ez tükröződik gyönyörűen leghíresebb képén, a Majálison is. Míg ma Szinyeit tartjuk a magyar impresszionizmus vezéralakjának, kora – főként magyar – közönsége nem nagyon kapta fel a fejét munkái láttán. Bezzeg a nemzeti tematikájú festmények igencsak lenyűgözték őket – gondoljunk a tőle fél évvel idősebb, ugyancsak felvidéki Benczúr Gyulára, akinek alkotásait a

hatalom egész életében bőségesen díjazta. A kritika sem méltatta Szinyei munkáit, Pacsirta című festményének zöldjét brutálisnak titulálta, ezért Szinyei, hogy csitítsa az ítések okoskodásait, összehasonlításképp a vászon elé állított egy gyepéteglát. A csitítási akció sikeresnek bizonyult. Ezek a csalódások és magánéleti problémái többször el is vették a kedvét az egész festősditől, de különböző élmények hatására újra és újra felbuzdult, és visszavonultan jernyei otthonában tovább festette színpompás táj- és zsánerképeit. Első igazán pozitív visszajelzéseit csak az 50-es éveiben kapta; akkor ismerték el naturalista képeit, és a magyar impresszionizmust képviselő Nyolcak festőcsoport döbbenet tudatosította, hogy ő az első magyar festő, aki, a párizsi impresszionistáktól – meglepő módon – teljesen függetlenül, felfedezi a plain air festészetet, és hozzájuk hasonlóan már jó 20 éve a szabadban festi képeit. Ezzel sok-sok év mellőzöttség után a modern magyar festészet előfutárává és hazája egyik legünnepeltebb festőjévé válik.

Csontváry Kosztká Tivadar

„... csak figyeltem és bámultam a természet monumentális szépségét, a hangulat csendes mély ütemét, a gyönyörnek a legszebb természet zenéjét.”

7 km és 8 év. Ki gondolná, hogy térben és időben ennyi választotta el egymástól e két századfordulós magyar festőóriást? Kisszeben (Sabinov, Eperjesi járás) 10 km-es hatótávolságának a levegőjében akkoriban valami varázslat lebeghetett, hogy két ennyire szín- és ragyogásmániás festőnek adott otthont egy időben – na igen, a varázslat mellett ne feledkezzünk el az aktuális művészeti trendekről sem. Ha már Szinyeinél a vitális színek használatát hangsúlyozzuk, Csontváry egyenesen tökélyre fejleszti a ragyogás képi kifejezését. Színérzékenységükön, természet iránti vonzódásukon, és a szülőotthonukat jelölő földrajzi koordinátákon kívül azonban más közös nem igazán volt bennük.

Szinyeitől eltérően Csontváry fiatalkorában nem festőnek készült, és szülői támogatást sem a finom művészetek megismerésére kapott, sokkal inkább a munka, a tudomány és az üzleti gondolkodás elsajátítására. Ha ebből arra következtetnénk, hogy gondolkodásában a földön járt és re-

ális világszemléletet örökölt, eléggé meglepődnénk, legalábbis azon biztos, mi készítette őt eredeti szakmája elhagyására.

Fiatalon megtanulta, mi az üzleti élet és az hogyan működik. Mivel a természettudomány mindig is nagyon érdekelte, és a pénzcsináláshoz sem értett kevésbé, édesapjához hasonlóan a patikusi, gyógyszerész-pályát választotta. Egy érdekes fordulatot követően viszont terveit sutba vágta: tanoncévei alatt épp a patika előtt ücsörgött, ahol egy vény hátuljára egy kis rajzot rögtönzött. A patikatulajdonos rögtön felfigyelt tehetségére, ám az igazi kinyilatkoztatás egészen máshonnan érkezett. Saját visszaemlékezése szerint ekkor tenyerében háromszög alakú magot pillantott meg, és egy hang így szólt hozzá: „Te leszel a világ legnagyobb napút-festője, nagyobb Rafaelnél”. És mivel ezt az üzenetet Kosztká Tivadar vérkomolyan vette, hozzá is látott a rá váró munka kivitelezéséhez. Mint már tudjuk, bravúrosan.

Rengeteget utazott, hogy a nagy mesterek munkáit tanulmányozza, de amit keresett, sehol sem találta („...mert a természetet nagyon jól ismertem s az életet tisztán éreztem, tehát a munkákban elsősorban ezt kerestem”²). Megrögzötten kutatta a festményeken a napfényt és a levegőt, és bármifajta képzettség nélkül élesen bírálta a látottakat; minden korszakkal elégedetlen volt, kivélt csak az ókori görögök képeztek. De ez a hiányérzet csak erősítette őt abban a meggyőződésében, hogy az igazi színeket, a naputat, neki kell megfestenie, és hogy ezzel „a világ első számú festőjévé”³ váljon. A nem kis ambíciót alázatos munkával párosította, ahhoz, hogy tanulmányaihoz és utazásaihoz a megfelelő mennyiségű pénzt előteremtse, tíz éven át patikusi munkát vállalt (a Losonci járásban található Gácson működtette patikáját). Tanult Münchenben Hollósy Simonnál, elutazott Munkácsyhoz, de alapjában véve autodidakta módon szerezte meg festői tudását.

Örök szerelme a Kárpátok volt, a Tátra olyannyira rabul ejtette, hogy többszöri próbálkozás után sem adta fel, hogy az azt ábrázoló gigantikus festményét elkészítse. Taormina, Damaszkusz, Libanon, Athén, Jajce, megannyi helyszín, megannyi festmény, és mind egy célt szolgált: a nap ragyogásának, a naplemente, a

napfelkelte színeinek megragadását és megörökítését. Csontváry ehhez legközelebb végül Baalbekben került, nem meglepően, ismét transzcendentális élményt követően. Ettől függetlenül a többi monumentális képe ugyanolyan lélegzetállító, amit a kritika (leginkább a külföldi) ujjongva fogadott. Wilhelm Oswald tudós tanár már az olajfestészet halálát ecsetelte – miszerint a festők képtelenek fehéret és ragyogó színeket előállítani, és az idővel barna „szószsá” váló festmények a művészetnek csak ártanak –, amikor Csontváry felbukkant, és el nem halványuló színei az ellenkezőjéről győzték meg a kritikust.

Csontváry zseni volt, nem vitás, és erről nem csak külön viselkedése, de életműve is tanúskodik. Hozzá hasonló és tőle nagyobb zsenik mindig is voltak, de ez a már-már fanatikus ragaszkodás egy transzcendentális élményhez, ami a nulláról a csúsig hajtotta, elég ritka. Erről is persze a legnagyobb természetességgel nyilatkozik: „ez az értelme annak a parányi kis magnak, mely kezembe adatott: hogy a világot egy kis szellemi akaraterő fejleszti és semmiből életre kelti”⁴.

Végezetül egy érdekes adalék Csontváry teljesen eredeti gondolkodásáról: a festészetén kívül a világ gazdasági és tudományos területei is vonzották, és nem egyszer érezte, hogy ötleteivel és aktív jelenlétével a világ hasznára tud lenni. A 70-es években a bécsi krachot követően az ország gazdasági helyzetének javítására a selyemhernyó tenyésztést javasolta, és javaslatát több minisztériumhoz is eljuttatta. Azonban senki sem vette komolyan, egy minisztérium sem méltatta válaszra. Ki tudja, lehet, hogy hibáztak?

Idézetek:

¹ Dr. Lázár Béla: *Szinyei Merse Pál*. Athenaeum, Budapest, 1912

^{2,3,4} Csontváry Kosztká Tivadar: *Önéletrajz*. Magvető, Budapest, 1982

Csontváry Kosztká Tivadar:
Baalbek, 1906, olaj, vászon
(Csontváry Múzeum, Pécs)